

زندبهن یسن

تصحیح متن، آوانویسی، برگردان فارسی

و یادداشتها

از

موتقی راشد محصل

نشر بهمن

حوادث پایان جهان

در

زندبهن یسن

سرآغاز:

دکتر محمدتقی راشد محصل استاد دانشگاه و عضو هیات علمی پژوهشگاه علوم انسانی و تحقیقات فرهنگی اند. ایشان در متون پهلوی و اوستایی متخصص و صاحب نظرند. برگردان ایشان از این کتاب، با حفظ ساختار نحو پهلوی (فارسی میانه)، بسیار شیوا و روان، به مانند دیگر برگردان‌هایشان از متون پهلوی و اوستایی، و به همراه یادداشت‌ها و قرائت‌های جدید است.

این گزارش بدین سبب پرداخته شده تا خواننده گرامی نشریه «کتاب ماه» تاریخ و جغرافیا، که بیشتر نشان دانشجویمان تاریخ‌اند، از متون پهلوی که در بردارنده فرهنگ و اندیشه و فلسفه مینوی و گیتی (این جهانی و آن جهانی) گذشته باستانی مان است، و آگاهی از آن کم تر است، به پرآگاهی برسند.

۱- نسخه شناسی:

کتاب زندبهن (= وهمن) یسن^۱ یا «تفسیر ستایش بهمن» که نویسنده‌اش ناشناس است (پیش‌گفتار، هفت) در بردارنده پیش‌گویی حوادث جهان به ویژه پایان جهان است.^۲ «اورمزد» رویدادهای آینده ایران را تا پایان جهان، در رؤیا، برای زردشت پیش‌گویی کرده است.^۳ (پیش‌گفتار، هفت). اینگونه پیش‌گویی در دوران قدیم، حداقل از قرن دوم پ.م، در کتاب‌های مربوط به مکاشفه یونانی و مصری تأثیر گذاشته است (تفضلی، ۱۳۷۶، ۱۷۲). نام کتاب در بند نخست از فصل دوم زند وهمن یسن آمده است.^۴

این کتاب، در واقع، ترجمه و تفسیر اوستاست؛ که از دو فصل گم شده اوستا به نام «سودگر نسک» (ستودگر نسک) و «زند وهمن یسن» گرفته شده است.

زیرا هم شیوه نگارش و هم این که عبارت‌های آن ساخت دستوری اوستا را دارد (پیش‌گفتار، هفت و یازده: یادداشت ش ۲). این کتاب در دوره‌های تاریخ مطالبی بدان افزوده یا کاسته شده است. به احتمال نخستین نسخه کتاب باید پس از پادشاهی انوشیروان، در پیش از اسلام، نوشته شده باشد.

اما آن چه که هست به قرن ۱۱ تا ۱۴ م. و به احتمال قوی تر در سال ۱۰۹۹ م. تدوین شده است (پیش‌گفتار، هفت). باید افزود که متن اصلی اوستایی و ترجمه‌های پهلوی مورد استفاده تدوین‌کننده زند بهمن یسن امروزه در دست نیست (تفضلی، ۱۳۷۶، ۱۷۰).

از نسخه‌ی پهلوی این کتاب سه نسخه دست‌نویس موجود است: k20 و k43 و DH. دو روایت دیگر از کتاب زندبهن یسن در دست است؛ یکی متن پازند است.^۵ این روایت با روایت پهلوی کتاب اختلاف‌های آشکاری دارد، اما اشاره‌های آن در پارهای موارد می‌تواند راه‌گشای دشواری‌های متن باشد (پیش‌گفتار، ده). روایت سوم دو تحریر پارسی است، یکی منثور و دیگری

منظوم. تحریر پارسی منثور به قلم رستم پسر اسفندیار در سال ۸۶۶ یزدگردی (= ۱۴۹۶م) از روی متن پازند دست‌نویس جمشید پسر اسفندیار پسر رستم در یزد انجام یافت (تفضلی، ۱۳۷۶، ۱۷۲). نثر پارسی این متن نامفهوم و مبهم و از نظر نگارش نادرست است؛ اما از آن جا که، آن چه اساس کار نویسنده آن بوده است با روایت پهلوی و پازند متفاوت است، خود کمکی برای حل دشواری‌های متن است (پیش‌گفتار، ده).

نثر این کتاب ساده و روان و از نثرهای خوب پهلوی است؛ گرچه از نظر شیوه نگارش یک‌دست نیست و نشانه‌هایی از نوشته‌های متأخر پهلوی را داراست. زبان آن به فارسی در قرن‌های نخستین هجری بسیار نزدیک است (پیش‌گفتار، ده).

II - بررسی متن کتاب:

سرآغاز: کتاب زندبهن یسن از ۹ فصل ترکیب شده است. در این کتاب دو تقسیم‌بندی از برای جهان آمده است، یکی چهارگانه، که به نظر قدیمی تر است و کتاب دینکرد هم آن را تأیید می‌کند، این تقسیم‌بندی چهارگانه در کتاب دانیال نبی آمده است (پیش‌گفتار، دوازده، یادداشت ش ۱۹). تقسیم‌بندی دوم هفت‌گانه است، که بعدها اضافه شده است. به احتمال، تقسیم‌بندی هفت‌گانه زیر تأثیر نجوم بابلی و سیارات هفت‌گانه است (پیش‌گفتار دوازده) و برای سازگاری تعداد دوره‌ها با تعداد امشاسپندان پیدا شده است (تفضلی، ۱۳۷۶، ۱۷۱).

فصل اول: زردشت از اورمزد بی‌مرگی خواست، اورمزد بدو خرد همه آگاه را نشان داد. زردشت، در رؤیا و بی‌هوشی، درختی چهارشاخه دید؛ زرین، سیمین، پولادین، آهن آمیخته. نماد هر دوره یکی از فلزات (به ترتیب ارزش‌مندی) است. شاخه زرین پادشاهی گشتاسب و آمدن زردشت. شاخه سیمین پادشاهی اردشیر کیانی (بهمن اردشیر)، شاخه پولادین پادشاهی خسرو انوشیروان و آهن آمیخته پایان هزاره زردشت است.

فصل دوم: از مزدک بامدادان و چند موبد نام می‌برد. براساس نوشته‌های زندبهن یسن و خرداد یسن و اشتهار یسن، انوشیروان موبدان را فراخواند و آنان را مأمور نگاه‌داری اوستا کرد تا دشمنی مزدک بدیشان نرسد. این فصل ظاهراً با فصل‌های دیگر ارتباطی ندارد. (پیش‌گفتار، هشت)

فصل سوم: تقسیم‌بندی هفت‌گانه جهان است که متأخر تر و از نظر تاریخی معشوش است چرا که پادشاهی بلاش اشکانی پس از اردشیر اول و شاپور و پیش از بهرام گور آمده است. ترتیب دقیق این تقسیم‌بندی هفت‌گانه در روایت پازند و پارسی آمده است.

فصل چهارم: ویژگی‌های پایانی هزاره زردشت (هزاره دهم) و بلایا و ناخوشی‌هایی است که

● سیر وی نصرالله زاده

■ زندبهن یسن

■ تصحیح متن، آوانویسی، برگردان فارسی و

یادداشت‌ها: محمدتقی راشد محصل

■ ناشر: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، تهران،

نقدی بر کتاب نگاهی به تاریخ جهان

به بهانه انتشار دهمین چاپ آن

● دکتر عبدالرسول خیراندیش

عضو هیئت علمی دانشگاه شیراز

- نگاهی به تاریخ جهان
- تالیف: جواهر لعل نهرو
- ترجمه: محمود تفضلی
- ناشر: امیرکبیر، تهران، ۳ ج، چاپ دهم، ۱۳۷۷
- جلد اول: ۶۶۰ ص، جلد دوم ۶۵۴ ص، جلد سوم ۵۹۰ ص.
- رقمی (شمیتر)، دوره ۴۹۰۰۰ ریال، ۳۰۰۰ نسخه

◀ این کتاب در واقع ترجمه و تفسیر اوستاست که از دو فصل گمشده اوستا به نام «سودگر نسک» (ستوگر نسک) «زند وهمن یسن» گرفته شده است.

◀ کتاب زند بهمن (= وهمن) یسن یا «تفسیر ستایش بهمن» در بردارنده پیشگویی حوادث جهان به ویژه پایان جهان است.

کتابشناسی زبان‌های دیگر:

- Ankoesia, B.T (1957) Zand [wahman yasn, Bombay.
[Antia, E. k(ed:) (1913) Pazand Textes, Bombay.
Cereti, C.G(1995) The Zand [wahman yasn, Bombay.

پی نوشت‌ها

- ۱- زند(پهلوی: zand، اوستایی: Zanti) به معنای «تفسیر، توضیح» است.
ترجمه و تفسیر متون اوستایی به فارسی میانه زند گفته می‌شود؛ «وهمن» صورت نوشتاری (خطی) و کهن تر برای «بهمن» است.
- ۲- چندی از متون پهلوی در خصوص الهام و پیش‌گویی‌اند؛ قدیمی‌ترین شان دو کتیبه کردیر در نقش‌رستم و سرمشهد در فارس است که معراج خویش را باز می‌گوید. در متون پهلوی کتابی ارداویراف‌نامه (ارداویراف‌نامه)، جاماسب‌نامه، یادگار جاماسبی، آمدن شاه بهرام ورجاوند از این گونه‌اند) برای تقسیم‌بندی آن نک: تفضلی، ۱۳۷۶، ۱۷۷-۱۶۶).
- ۳- بهمن (پهلوی: wahman، اوستایی: vohumanah اندیشه manah + نیک vohn)

وی نخستین آفریده اورمزد و از برترین ایزدان زردشتی است. مظهر خرد و دانایی است. زردشت از طریق او به نزد اورمزد می‌رسد. این که در این کتاب پیش‌گویی‌ها به نام اوست به سبب میانجی بودن در گفتگوی مردمان با اورمزد و دانایی‌اش است. بدین سبب، پیش‌گویی‌هایی در یسنی به نام وی به زبان اوستایی آمده بوده است که بعدها در ترجمه‌های پهلوی مطالبی بدان افزوده‌اند(نک: بهار ۷۶/۱۳۷۵؛ تاوادی، ۱۳۴۸، ۱۶۸؛ تفضلی، ۱۳۷۶، ۱۷۲؛ راشدمحصل، ۱۳۷۰، پیش‌گفتار).

۴- این کتاب را نیز زندبهمن یشت نامیده‌اند که به نظر دکتر راشدمحصل از دو جهت نادرست است: ۱- متن کتاب آن را تأیید نمی‌کند. ۲- هر یک از یشت‌های موجود نیایش یکی از ایزدان است اما این کتاب موضوعی عام دارد(پیش‌گفتار، هفت).

می‌رسد. (پیش‌گفتار، هشت).
فصل پنجم: زردشت از اورمزد می‌پرسد: وظیفه پرهیزگاران و دین‌داران چیست؟
اورمزد می‌گوید: برترین پرهیزگاران آن باشد که به دین مزدیسنان باشد و اعمال دینی را انجام دهد.
فصل ششم: تکرار پاره‌هایی از فصل چهارم است (پیش‌گفتار، نه).
فصل هفتم و هشتم: درباره آمدن نجات‌بخشان است.

فصل نهم: از سه نجات‌بخش زردشتی و هزاره‌های آنان، هوشیدر و هوشیدرماه، تا آغاز آمدن سوشیانس سخن می‌رود.
برای آگاهی از متن کتاب ترجمه بندهای ۱۴-۹ آورده می‌شود.
«۹- ای زردشت سپیتمان! این ده‌های ۱۲- این ده‌های ایران که من اورمزد آفریدم به زشت‌کامی و ستم و فرمان‌روایی بد بکنند (= خراب کنند).
ایران که من اورمزد آفریدم، با فریفتاری و آز و فرمان‌روایی بد بکنند.
۱۳- ای زردشت سپیتمان، در آن زمان همه مردم فریفتار باشند یعنی بد یکدیگر خواهند و دوستی بزرگ دیگرگون شود. ۱۴- و آرزوم و عشق و دوستی روان از جهان برود».

کتابشناسی فارسی:

بهار، مهرداد(۱۳۷۵) پژوهشی در اساطیر ایران (پاره‌ی نخست و دوم)، تهران، تاوادی، جهانگیر(۱۳۴۸) زبان و ادبیات پهلوی، ترجمه سیف‌الدین نجم‌آبادی، تهران.
تفضلی، احمد(۱۳۷۶) تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام، تهران.
راشدمحصل، محمدتقی(۱۳۷۰) زند بهمن یسن، تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، چاپ اول.
هرمزدیار، داراب(۱۹۲۲) روایات، به کوشش مدی(modi) بمبئی.
هدایت، صادق(۱۳۴۲) زند وهمن یسن و کارنامه اردشیر بابکان، تهران.